

A TINÉDZSERKORI GYERMEKVÁLLALÁS ÉS A MÉLYSZEGÉNYSÉG KAPCSOLATA A MAI MAGYARORSZÁGON

– Béki Orsolya –

Bevezetés

A gyermekvállalás időzítésének általánosan jellemző időbeni kitolódásával párhuzamosan a tinédzserkori terhességek száma markánsan lecsökkent a fejlett országokban, köztük Magyarországon is (Arei, 2009; Szabó – Makay, 2021). Ennek ellenére a politikai diskurzus szintjén és a tudományos szakirodalomban is a fiatalkori gyermekvállalás számos egészségügyi, pszichológiai és – ami jelen tanulmány szempontjából fontos – társadalmi kockázatokat magában hordozó problémás jelenségként merül fel (Arei, 2009; Szikra, 2010).

Miközben a 60-as, 70-es években nemzetközi szinten sokkal nagyobb létszámú csoportot érintett a fiatalkori családalapítás, a jelenség társadalmi problémaként való értelmezése később vált általánossá.

Ennek oka egyfelől, hogy a gyermekvállalás általánosan korábbi életszakaszban következett be a nők életében, így nem számított különösnek, ha valaki húsz éves kora előtt lett családanya. Lisa Arei szerint ebben a korszakban az anya életkora kevésbé volt közérdeklődés tárgya, inkább a családi állapot megfelelő státusza volt a fókuszban, vagyis, hogy a gyermek házasságban születik-e vagy sem (Arei, 2009).

Másrészt, az elmúlt évtizedek során a fejlett országokban a korai gyermekvállalás egyre inkább egy, a korábbi korokhoz képest ugyan kisebb létszámú, de alacsonyabb társadalmi státuszú, marginalizált helyzetű réteget érintő jelenséggé vált (Imamura et al, 2007; Wellings et al, 2016). A kutatók szerint mindez azért jelent problémát, mert a fiatal korban gyermeket vállaló nők többsége később sem tudja befejezni félbeszakadt iskolai tanulmányait, ez által nehezen lesznek képesek integrálódni a munkaerőpiacra, így a korai családalapítás lényegében a kedvezőtlen társadalmi státusz konzerválódásának és az egyenlőtlenségek újratermelődésének kedvez (Imamura et al, 2007; Wellings et al, 2016).

Ezek a tendenciák figyelhetőek meg a tinédzserkori gyermekvállalás kapcsán a hazai statisztikai elemzések alapján is (Makay, 2019; Szabó – Makay, 2021; Szikra, 2010).

A tinédzser anyák körében Magyarországon felülreprezentáltak a roma fiatalok, e tanulmány során elsősorban amellet érvelek, hogy ennek oka a romák jelentős részét érintő társadalmi kirekesztés és mélyszegénység.

A következő elemzésben a témához kapcsolódó legfontosabb fogalmi keretek felvázolása után bemutatom – rövid nemzetközi kitekintést követően –, hogyan változtak a tinédzserkori gyermekvállalás tendenciái Magyarországon a rendszerváltástól napjainkig.

Ezt követően a magyarországi roma nők társadalmi helyzetének és reprodukciós magatartásának bemutatásával töreksem tisztázni annak hátterét, hogy miért lehet magasabb a roma nők aránya a tinédzser anyák között.

Végül sorra veszem azokat a kutatási eredményeket, melyek célzottan törekedtek magyarázatot adni arra a kérdésre, hogy egyes mélyszegény roma közösségekben miért lehet jellemző a fiatalkori gyermekvállalás.

Alapfogalmak és összefüggések

Az elméleti elemzés első lépéseként a tanulmány témájához kapcsolódó legfontosabb kutatómódszertani és szociológiai fogalmakat veszem sorra.

Tinédzser vagy fiatalkorú anyának tekintem a 19 évesen vagy annál korábban szülő nőket igazodva a Központi Statisztikai Hivatal adatszolgáltatásai során használt meghatározásához (KSH, 2021). Jelenleg Magyarországon a KSH adatai szerint a tinédzser korosztályhoz kötődik

az éves elveszülések 5,4%-a (KSH, 2021). A fiatalkori terhességek markánsan kötődnek egy alacsony státuszú, kedvezőtlen társadalmi pozícióval jellemezhető társadalmi csoporthoz (Szabó – Makay, 2021). Emiatt fontosnak tartom tisztázni a munkám során gyakran használt társadalmi kirekesztés (social exclusion) fogalmának tudományos értelmezését.

A szegénység, kirekesztés meghatározását Amartya Sen gondolatai alapján értelmezem (Sen, 2003; 2004). A szegénység ebben a fogalmi keretben nem pusztán alacsony jövedelmi viszonyokat jelent, hanem komplexebb hiányt. Sen a szegénységet a lehetőségektől való megfosztásként tekinti. Arisztotelész értelmezését alapul véve a jövedelmi helyzeten túlmutatva az ember életlehetőségeinek szabadságát helyezi a középpontba, vagyis hogy van-e lehetősége (szabadsága) az egyénnek a számára kedvező tevékenységekben való részvételre (Sen, 2003).

Ferge Zsuzsa a Sen által használt kirekesztés (exklúzió) fogalom hasznosságát abban látja, hogy az anyagi szegénységen túl egy komplex problémára mutat rá, amely magában foglalja a különböző jogoktól, forrásoktól, cselekvésektől, lehetőségektől való megfosztottságot (Ferge, 2000).

Magyarországon a rendszerváltás okozta strukturális változások hatására kialakult egy, a többségtől társadalmilag és sok esetben térben is élesen elkülönült réteg, akik a társadalmi kirekesztés aspektusait mindennapi életükben tapasztalják (Szalai, 2002). A kirekesztettségben élő társadalmi csoportok a munkaerőpiacról tartósan kiszorultak, gyermekeik nem jutnak megfelelő szintű oktatáshoz, lakhatási viszonyaik nem kielégítőek, és sok esetben nem csak társadalmi helyzetük tekintetében kerülnek távol a többségi társadalom tagjaitól, hanem térben is, és a lakóhelyi szegregáció különböző formái is sújtják őket, amik felerősítik ezeket a folyamatokat (Ferge, 2005; Ladányi – Szelényi, 2004; Szalai, 2002; Virág, 2010). A hazai szakirodalom széles körben dokumentálja, hogy a legszegényebb, többszörös hátrányokkal küzdő rétegek körében a cigány népesség nem egyszerűen felülreprezentált, hanem arányuk egyre növekszik. (Bass, 2007; Ladányi – Szelényi, 2004; Szalai, 2002; Virág, 2010).

Ha társadalmi kirekesztésről beszélünk, hazai viszonylatban nem megkerülhető az etnicitás kérdésének tisztázása jelen tanulmány esetén abban az aspektusban, hogy hogyan határozható meg a roma etnikai besorolás, egyszerűbben: hogy tulajdonképpen kit tekinthetünk romának.¹ A kérdés igen összetett, a válasz pedig nem egzakt. Számos nehézségbe ütközik a magyarországi romák számának pontos meghatározása, ezáltal pontos arányuk megjelölése, többek között a kirekesztettségben élők vagy a tinédzserként gyermekeket vállalók körében.

Friedrich Barth etnicitás-konceptiója szerint az etnicitás konstrukciója különböző társadalmi tranzakciókon keresztül jön létre (Barth, 1996), ezek a tranzakciók pedig kétféleképpen lehetnek: belső meghatározásra és külső meghatározásra irányulóak (Jenkins, 2002). Belső meghatározás alatt azt érti, amikor az adott társadalmi csoportok önmagukat és határaikat saját maguk határozzák meg; ez esetben az etnikumot csoportként értelmezhetjük. Külső meghatározás esetén az adott etnikumhoz való tartozást nem a csoporthoz tartozók, hanem külső személyek jelölik ki; ez esetben az adott etnikumról, mint kategóriáról beszélhetünk (Jenkins, 2002).

A magyarországi romák esetén komplexen alakul az etnikai hovatartozás meghatározása.

A kutatások egy része az önbevallás módszerére való hagyatkozást elveti, mivel a romák jelentős része az önbevalláson alapuló statisztikai adatok tanúsága szerint (pl.: népszámlálások) elhallgatja etnikai hovatartozását a diszkriminációtól való félelem okán (Ladányi – Szelényi, 2004). Kemény István és munkatársainak elgondolása alapján számos vizsgálat azokat a személyeket tekinti romának, akit a nem roma környezet annak tart (Havas – Kemény – Kertesi, 1998). Az előbbi állítással vitatkozva Ladányi János és Szelényi Iván egy „többlépcsős” besorolás alkalmazása mellett érvel, melyben figyelembe veszik az önbevallást, a kutatás kérdezőbiztosainak véleményét a kért etnikai hovatartozása tekintetében, és a többségében nem roma szakértői környezet (pl. szociális intézmények, önkormányzatok alkalmazottjai) véleményét, vagyis a nem roma környezet besorolását (Ladányi – Szelényi, 2004).

¹ A „roma” és „cigány” kifejezéseket dolgozatomban szinonimaként használom, eltekintve a két elnevezés használatának tudományos vitájától Dupcsik Csaba álláspontját követve. „A magyarországi cigányság története” című munkájában úgy érvel, hogy a „roma” és „cigány” szavak egyidejű használatával kívánja jelezni, egyik elnevezést sem tekinti fontosabbnak, magától értetődőbbnek a másiknál (Dupcsik, 2009).

Szalai Júlia az etnikai viszonyok értelmezésével kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy rendre összemossák az etnikai és a szociális kérdések dimenziója, a rendszerváltás óta leginkább a roma kérdést egyfajta szegénységi kérdésként való értelmezés jellemzi a kormányzati intézkedésekben (Szalai, 2000). Mindez befolyásolja a roma etnikum külső környezet általi meghatározását, vagyis a gyakorlatban a többségi társadalom sok esetben összemossa a szegénység fogalmát a cigánysággal, a szegénység kérdése gyakran etnicizálódik (Ladányi – Szelényi, 2004).

Tinédzser anyák Európában és Magyarországon

A fejlett országokra jellemző termékenységi magatartáshoz igazodva a nők első szüléskori átlagos életkorának kitolódása miatt az elmúlt évtizedekben lényegesen kisebb létszámú csoportot érint a korai gyermekvállalás Magyarországon is. Ez a trend Európa más országaiban egyaránt megfigyelhető.

A nemzetközi szakirodalomban a csökkenő tendencia ellenére mégis társadalmi problémaként merül fel a tinédzserkori gyermekvállalás, mivel a jelenség egyre inkább kötődik egy kedvezőtlen társadalmi státusszal rendelkező csoporthoz (Imamura et al, 2007; Wellings et al, 2016). A tartós szegénység és a földrajzi, etnikai hátrányok által érintett társadalmi csoportok felülreprezentáltak a legtöbb európai országban a tinédzser anyák körében (Imamura et al, 2007).

Ezért több nyugati államban célzott politikai intézkedésekkel igyekeztek visszaszorítani a korai gyermekvállalás gyakoriságát, köztük a korábban viszonylag magas ser-

dülőkori termékenységi adatokkal rendelkező Egyesült Királyságban (Arei, 2009; Imamura et.al, 2007; Wellings et al, 2016).

Nagy-Britannia a tinédzserkori fertilitás tekintetében különösen érdekes példa. A 2000-es évek elején a kormányzat „Teenage Pregnancy Strategy” néven egy átfogó akciótervet dolgozott ki azzal a céllal, hogy csökkentse az országban európai viszonylatban hagyományosan magasnak számító fiatalkori terhességek számát, ami jellemzően itt is egy deprivált társadalmi csoporthoz kötődött (Imamura et al, 2007; Wellings et al, 2016). A program egyik fontos célkitűzése az volt, hogy csökkentse a tinédzserkori fertilitást, ezért törekedtek a megfelelő fogamzásgátlási eszközök hozzáférhetőségének javítására, valamint nagyobb figyelmet fordítottak egy széleskörű szexuális felvilágosítás megvalósítására (Wellings et.al., 2016). A másik fontos célkitűzés a tinédzser anyák edukációs és munkaerőpiaci helyzetének javítása volt. A stratégia hatására számottevően csökkent a tinédzserkori terhességek aránya, és emelkedett a 18 éven aluliak oktatásban való részvétele (Wellings et. al, 2016). A program által elért fontos eredmények mellett más vizsgálatok megjegyzik azonban azt is, hogy a kormányzat túlhangsúlyozta a tinédzserkori gyermekvállalás problémaként való értelmezését, kevesebb hangsúlyt fektettek a fiatal anyák és gyermekeik jólétét célzó intézkedésekre és nem tudták kellő mértékben csökkenteni a magas fertilitási mutatót okozó relatív nagy mértékű egyenlőtlenségeket (Arei, 2009).

Ha megvizsgáljuk a magyarországi vonatkozó statisztikai adatokat az elmúlt néhány évtizedből, az európai tendenciákhoz hasonló eredményeket találunk a fiatalkori gyermekvállalás alakulásában.

1970	1980	1990	2000	2010	2015	2016	2017	2018
50,5	68,0	39,5	23,3	17,9	22,8	24,8	22,9	22,0

1. táblázat: Ezer fiatalkorú nőre jutó élveszülések száma Magyarországon (Szabó – Makay, 2021)

A rendszerváltás előtti évtizedekben viszonylag magas volt a fiatalkori családalapítás gyakorisága, majd a 90-es éveket követően markáns visszaesés volt tapasztalható. A 70-es, 80-as években igen magas fiatalkori fertilitást mutató adatok indokoltá tették a korai gyermekvállalás által érintettek körének tudományos feltárását egészségügyi és társadalomtudományi szempontból.

Ennek érdekében jöhetett létre a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején egy nagykorúságot megelőzően gyermeket vállaló magyar nők helyzetét, anyává válásuk körülményeit és okait vizsgáló országos reprezentatív és longitudinális kutatás (Pongrácz – S. Molnár, 1994).²

Az 1994-ben publikált elemzés bizonyította, hogy társadalmi szempontból a tinédzserkori gyermekvállalás azért jelent problémát, mert nagymértékben befolyásolhatja a fiatal anyák későbbi életútját, jövőbeni lehetőségeik jóval kedvezőtlenebbek, mint gyermek nélküli kortársaiké. A gyermeknevelés körüli teendők miatt iskolai tanulmányaik megszakítására kényszerültek, amit sokan évekkel később sem tudnak pótolni (Pongrácz – S. Molnár, 1994). Visszacatlakozásukat gátolja, hogy a velük egyidős, ámde első gyermeküket később szülő nőknél négyszer gyakrabban váltak nagycsaládosná, ami sok esetben hosszabb ideig tartó munkaerőpiaci inaktivitást eredményezett (Pongrácz – S. Molnár, 1994). Esetükben mindez azért jelentett gondot, mert a munkaerőpiacról való kiszorulás egyértelműen konzerválja a jelentős részüknél már korábban is meglévő rossz szociális helyzetet, tartós szegénységet (Pongrácz – S. Molnár, 1994).

A korai gyermekvállalással kapcsolatban egészségügyi aggodalmak is felmerültek a kutatás eredményei kapcsán, mivel a biológiailag még éretlen kiskorú anyák várandóssága alatt nagyobb valószínűséggel fordulnak elő szövődmények, illetve esetükben gyakoribb a koraszülés is (Pongrácz – S. Molnár, 1994). Az elemzésben azonban arra is felhívták a figyelmet, hogy az egészségügyi rendellenességek fellépése a korai gyermekvállalás tényén túl szociális faktorokkal is összefüggésbe hozható.

A szerzők a tinédzserkori várandósságok esetén gyakori mintakövetést feltételeztek, mivel a válaszadók jelentős

része maga is olyan családból származott, ahol az anya viszonylag korán szülte első gyermekét (Pongrácz – S. Molnár, 1994).

A gyermekvállalást a megkérdezett tinédzser anyák kevesebb mint fele tervezte tudatosan, így feltételezhető, hogy a nem kívánt terhességek elkerülésének lehetőségeiről nem rendelkeztek kellő információkkal.

A megkérdezetteket gyermekvállalási körülményeik és szociális helyzetük alapján Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit négy kategóriába sorolta. A tinédzser anyák között ugyan felülreprezentáltak voltak az alacsonyabb státuszúak, de összességében mégis egy sok szempontból heterogén társadalmi csoportot alkottak. A négy kategória egyikét alkották a kifejezetten marginalizált társadalmi helyzetű, tartós szegénységben élő, főleg roma fiatalok.

A 2000-es évektől kezdődően lényegesen kevesebb nőt érint a korai gyermekvállalás országos szinten a tizenéves korosztályból, mint az előbbieken bemutatott elemzés vizsgálati időszakában.

² A kutatás jelentőségét jelzi, hogy azóta nem készült országos reprezentatív longitudinális vizsgálat, amely kifejezetten a tinédzserkorban szülő nők csoportjának társadalmi, demográfiai hátterének feltárására fókuszálna.

Az 1. táblázatban látható csökkenő tendencia mögött több fontos tényező húzódik meg. Egyrészt a 70-es, 80-as évek után minden korcsoportban visszaesett a termékenységi szint és ez a csökkenés a fiatalkorúakat érintette leginkább (Szabó – Makay, 2021).

A tinédzserek körében tapasztalható jelentős csökkenés mögött feltételezhető az oktatási expanzió hatása, vagyis az átlagos továbbtanulással töltött idő meghosszabbodása (Husz, 2006).

A rendszerváltást követő évtizedekben a várandósságok visszaszorításában szerepet játszhatott a fogamzásgátlási eszközök népszerűsítése és hozzáférhetőségének javulása, illetve a szexuális felvilágosításról szóló nyitabb diskurzus is (Szikra, 2010).

Az 1. táblázat adataiból szembetűnő továbbá a 2010-es évet követő kisebb emelkedés az érintettek számának tekintetében. 2011 óta általánosan növekvő fertilitási mutatókat láthatunk Magyarországon, vagyis növekedett a szülőképeskorú nőkre jutó éves gyermekszám (Makay, 2019). Ez a termékenységnövekedés eltérően érintette a különböző korcsoportokat és viszonylag nagymértékben érintette a 15-19 éves korosztályt, a növekedés itt 25% volt (Kapitány – Spéder, 2018). Ha választ keresünk a tinédzser anyák számának 2010-es éveket követő növekedésére, felmerülhet az országos szintű fertilitási adatokat pozitív irányba befolyásoló családpolitikai rendszer hatása. Azonban az elmúlt évek során a kormányzat által bővített családpolitikai intézkedések igen kis mértékben érintették a munkaerőpiacon kevésbé aktív, hátrányos helyzetű fiatalokat, inkább a biztos munkapiaci státusszal rendelkezőket részesítették előnyben (Szikra, 2018). Egy másik tényező, a 2011-es tankötelezettség 18 éves korról 16 éves korra való csökkentése azonban közrejátszott a gyermekvállalás előtérbe kerülésében e korosztály esetén, a hátrányos helyzetű fiatalok gyermekvállalását ugyanis bizonyítottan befolyásolja a tankötelezettség életkora (Adamecz-Völgyi – Scharle, 2018).

Összességében elmondható, hogy lényegesen csökkent az elmúlt évtizedekben a tinédzserkori várandósságok száma, de nemzetközi összehasonlításban a magyarországi adatok még mindig átlag felettinek számítanak. Az OECD országok összehasonlítását vizsgálva mindössze Szlovákia, Románia és Bulgária vonatkozó

számadatai magasabbak a magyarországi statisztikánál (Szabó – Makay, 2021).

Ha a tinédzserkori gyermekvállalás által érintettek csoportját szeretnénk meghatározni a jelenkori Magyarországon, Szabó Laura és Makay Zsuzsanna statisztikai elemzésére támaszkodhatunk, akik a Központi Statisztikai Hivatal egy jelenleg zajló országos, várandós nőket vizsgáló longitudinális kutatás tinédzser terhességekre vonatkozó adatai alapján végeznek elemzést (Szabó – Makay, 2021). Tanulmányuk megerősíti, hogy a 20 év alatti várandósságok jelentős része a 90-es években készült vizsgálati eredményekhez képest is fokozottan kötődik hátrányos helyzethez. Az érintettek többnyire alacsony iskolai végzettséggel és kedvezőtlen munkaerőpiaci pozícióval rendelkeznek (mindez persze részben kötődik fiatal korukhoz is). Emellett felhívják a figyelmet a lakóhelyi szegregáció jelentőségére, az érintettek több mint fele ugyanis kedvezőtlenebb kondíciókkal rendelkező megyék lakója, és több mint háromnegyedük 20 fő alatti településen él (Szabó – Makay, 2021). Önbevallás alapján 28%-uk tekinthető romának és 55,5%-uk nem romának (16% nem nyilatkozott ez ügyben). Az adatok alapján a szerzők megerősítik, hogy a fiatalkori gyermekvállalás nem etnikai kérdés, a romák felülreprezentáltságát kedvezőtlen szociális helyzetükkel magyarázzák (Szabó – Makay, 2021).

A 20 év alatti várandós nők csoportja párkapcsolati helyzetük alapján viszont heterogénebb, például számottevőbb az egyedülálló anyák jelenléte a csoportban, kevesebb a házasság, mint a korábbi évtizedekben volt, amit a szerzők a párkapcsolati viszonyok általános változásával indokolnak (Szabó – Makay, 2021).

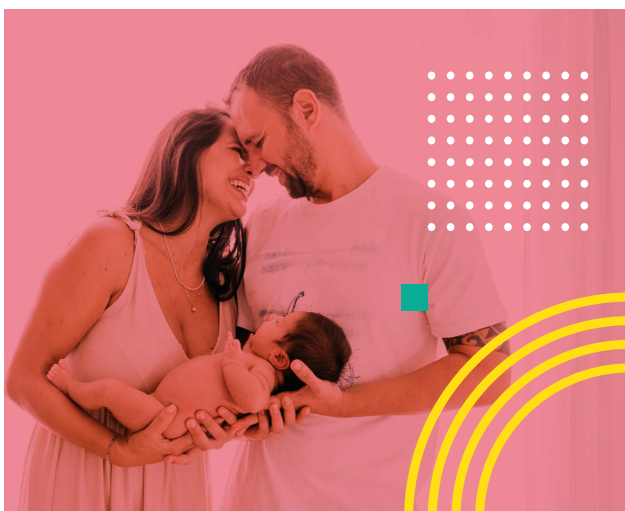
A szakirodalmi tapasztalatok szerint tehát Magyarországon is korreláció figyelhető meg a korai gyermekvállalás és a marginalizált társadalmi státusz között. A rendszerváltást megelőző időszakban tapasztalt csoporton belüli heterogenitáshoz képest mára az érintettek körének homogenizálódása feltételezhető (Makay, 2019; Szabó – Makay, 2021). Napjainkban Magyarországon a tinédzserkori várandósságok jelentős része (de nem egésze) egy többszörös hátrányokkal jellemezhető csoporthoz kötődik, akiket tartós szegénység, lakóhelyi szegregáció és társadalmi kirekesztés jellemez és akik között a cigánység felülreprezentált (Durst, 2006; Gyukits, 2003; Makay, 2019; Szabó – Makay, 2021).

A roma nők helyzete és gyermekvállalással kapcsolatos attitűdjük

A tinédzserkori anyaság jelensége – mint az előzőekben láthattuk – nem kizárólag romákat érintő társadalmi jelenség. Pontos adat nem áll rendelkezésünkre, amelyből megállapítható lenne, hogy a fiatalkorban gyermeket vállaló nőknek hány százaléka roma.³ A korábbiakban bemutatott, a tinédzserkori gyermekvállalásra fókuszáló vizsgálatok alapján azonban látható, hogy az érintettek körében felülreprezentáltak a romák. E jelenség megértése érdekében röviden áttekintem a magyarországi roma nők társadalmi helyzetét és gyermekvállalással kapcsolatos attitűdjüket.

Számos tanulmány és empirikus vizsgálat igazolta az elmúlt évtizedekben, hogy a mélyszegénységben és halmozottan deprivált helyzetben lévő családok között lényegesen magas a romák aránya (lásd többek között.: Babusik, 2007; Ladányi – Szelényi, 2004; Husz – Vastagh, 2016). A tanulmányok kitérnek azokra a strukturális tényezőkre, amelyek a cigány népesség felülreprezentációját okozzák a mélyszegénységben élők körében.

A legfőbb ok a munkaerőpiacról való tartós kizorulás gyakorisága, ami több társadalmi tényező együttjárására vezethető vissza. Egyrészt meghatározó a cigány népesség rendkívül alacsony iskolai végzettsége és az oktatásból való lemorzsolódásuk gyakorisága, valamint kedvezőtlen egészségi állapotuk, és az őket gyakran érő diszkrimináció (Babusik, 2007).

³ Ennek oka részben a cigány etnikai hovatartozás-meghatározásának komplexitása, amelyet a tanulmány alapfogalmainak kifejtésekor bemutattam.

Munkalehetőségek szempontjából súlyos hátrányt okoz a romákat jelentős mértékben érintő térbeli elkülönülés, a cigány népesség jelentős része ugyanis a rossz gazdasági kondíciókkal rendelkező térségekben, kistelepüléseken, vagy városi szegregátumokban él (Virág, 2010).

A cigány nők helyzetét komplex hátrányok jellemzik. Munkaerőpiaci aktivitásuk a roma férfiakénál is kedvezőtlenebb, mivel nem csak a tartós munkanélküliség, hanem az egyéb más okokból adódó foglalkoztatási inaktivitás is gyakori körükben (Babusik, 2007). A többségi társadalomhoz képest a korai gyermekvállalás és magasabb gyerekszám miatt a családi élet biztosítása tovább nehezíti a roma nők oktatásban való részvételét, és egy teljes értékű munkahely megszerzését, megtartását (Bernát – Páthy, 2009). A nem cigány fiatalokhoz hasonlóan a lánygyermek is jobban teljesítenek az iskolában a romák között is, mégsem rendelkeznek magasabb kvalifikációs átlaggal, mint a fiúk (Babusik, 2007). A statisztikai adatok szerint a cigány nők átlagosan fiatalabb korban válnak anyává, és több gyermeket szülnek nem cigány kortársaiknál (Janky, 2007).

Az 1980-as évek óta lassú csökkenés tapasztalható a statisztikai adatok szintjén a fiatalkori szülések számát tekintve a romák körében is, arányaiban tehát ma is fiatalabb korban alapítanak családot, mint nem roma kortársaik, de a gyermekvállalás időzítésének kitolódása esetükben is mérhető (Janky, 2007).

Felmerülhet a feltételezés, hogy a cigányok jelenleg is magas, ámde csökkenő gyermekvállalási kedve a többségi társadalomban uralkodó tendenciának a megkésett követése. E hipotézis ellenőrzése során Janky Béla arra a következtetésre jutott, hogy a modernizációs lemaradás feltételezése túlságosan leegyszerűsíti ezt a valójában igen összetett problémát, mert a roma nők általában néhány évvel korábban kezdik és korábban is fejezik be a gyermekszülést, mint azt a többségi társadalom tette a 20-as, 30-as, 40-es években (Janky, 2005).

Janky Béla több befolyásoló tényező lehetséges együttes jelenlétét említi a tinédzserkori gyermekvállalással kapcsolatosan. Meghatározó a romák körében jellemző

alacsonyabb iskolai végzettség, ami a fiatal korban szülő nők egyik leglényegesebb társadalmi, demográfiai mutatója (Janky, 2005; Husz, 2011).

Hasonlóan a kvalifikáció szintjéhez, a serdülőkorú anyák körében általában (és a magyarországi roma lakosság esetén is) jellemzően gyakori a hátrányos helyzet konzerválásához hozzájáruló lakóhelyi szegregáció, ami a korai gyermekvállalás szempontjából azért is lehet meghatározó, mert a térbeli elkülönülés általában szegényesebb kapcsolathálózatot is eredményez (Virág, 2010), így jelentősebbé válhat az adott mikroközösség szokásrendszere, termékenységgel kapcsolatos mintái.

A cigány csoportok közötti termékenységi magatartásbeli különbségekre enged következtetni az oláh, beás és magyar cigány anyák első gyermekük születésekor betöltött életkorának kisebb különbségeket mutató átlaga. A beás cigányok körében egy igen alacsony, de a számadatokban mégis megjelenő elmozdulás figyelhető meg az elmúlt évek során a többségi társadalom termékenységi mintái felé (Janky, 2005; Husz 2011).

A fiatalkori gyermekvállalás gyakorisága összességében a romák körében is csökkent, azonban több kvalitatív szociológiai vizsgálat szerint egyes szegregált mélyszegénységben élő roma kisközösségekben a 90-es, 2000-es években gyakoribbá vált a tinédzserkori anyaság (Gyukits, 2003; Durst, 2006;). A megfigyelt esetek azonban csak egyes mikroközösségek szintjén igazak, más roma közösségekben a nem cigány többség termékenységi magatartásához való igazodást figyelték meg (lásd többek között: Durst, 2001b; Husz, 2011).

A romák gyermekvállalási trendjei alapján felmerülhet hipotézisként a termékenységi magatartásmodellek etnikai alapú különbsége. Durst Judit azonban – a nemzetközi szakirodalomban jól ismert és más etnikai kisebbségekkel kapcsolatban eredményesen alkalmazott, – az úgynevezett „társadalmi jellemzők” hipotézis részleges érvényesülését igazolta a romák és nem romák közötti termékenységgel kapcsolatos különbségek tekintetében. Az elmélet legfontosabb feltevése, hogy a kisebbségben élő etnikumok eltérő társadalmi összetétele, és tagjainak az átlagosnál alacsonyabb társadalmi státusza okozza a többségtől különböző gyermekvállalási szokásokat, tehát a reprodukciós magatartást nem kizárólag a rassz

befolyásolja, hanem inkább a státusz, a társadalmi helyzet (Durst 2006).

A szerző nagymintás reprezentatív adatok statisztikai elemzése segítségével szegény roma és nem roma nők családonkénti gyermekszámának összehasonlítása során arra a következtetésre jutott, hogy az etnicitás önmagában nem határozza meg, hogy az egyén hány gyermeket nevel fel, csak az iskolai végzettséggel együttesen, melynek hatása jelentősebb minden más befolyásoló tényezőnél. Vizsgálati eredményei szerint a legalább általános iskolai végzettséggel rendelkező nők átlagos gyermekszáma nagyjából megegyezik, függetlenül attól, hogy roma-e az illető. Azonban az általános iskolát be nem fejező nők közül a cigányok kétszer annyi gyermeket nevelnek, mint azonos iskolai végzettségű nem cigány társaik, vagyis a legképzetlenebbek körében nagyobb jelentősége van az etnikai hatásnak.

A tinédzserkori gyermekvállalás lehetséges okai mélyszegénységben élő romák körében

Az elmúlt évtizedek során a hazai társadalomtudományos kutatásokban több lehetséges magyarázat merült fel a romák eltérő termékenységi attitűdjének magyarázatára. Az alábbiakban bemutatom a három legjelentősebb megközelítési módot, amelyek a romák gyermekvállalási szokásait célzó kvalitatív vizsgálatokban felmerültek a rendszerváltás óta Magyarországon. Az első értelmezési keret a cigányság *kulturális különbségével* magyarázza az eltérő termékenységi magatartást, a második alapvetően *gazdasági okokra* vezeti ugyanezt vissza a mélyszegénységben élők esetén. A harmadik megközelítés a *társadalmi különbségekre* fókuszálva a kirekesztettség következményeképpen értelmezi a mélyszegénységben élő roma fiatalok esetén a többségi társadalom fertilitási mutatóival ellentétes termékenységi magatartást. Először a cigányság eltérő kulturális sajátosságainak relevanciáját vizsgálom a gyermekvállalás időzítésével kapcsolatban a vonatkozó kutatások tükrében.

A cigány népesség többségtől eltérő termékenységi mintázatának magyarázata kapcsán felmerült az elmúlt évtizedek során a közbeszédben talán ma is jelen lévő tézis, miszerint a korai családalapítás és a magas gyermekszám

a romák esetén kulturális tényezőkre visszavezethető tradicionális magatartás. A cigány népesség egészére mindez nem általánosítható, azonban a statisztikai adatok tükrében láthatunk némi különbséget a különböző cigány kulturális csoportok fertilitását tekintve.

A magyarországi romák közössége sem társadalmi sem kulturális értelemben nem tekinthető homogén csoportnak. A heterogenitás valamelyest a termékenységi magatartás tekintetében is megjelenik. Az oláh, beás és magyar cigány (romungró) anyák első gyermekük születésekor betöltött életkorátalaga kisebb eltérést mutat, az oláh és beás cigány nők átlagosan valamivel korábban szülnek, mint a romungrók (Janky, 2005). Ez a különbség a statisztikai adatokban a rendszerváltás előtti időszakban és azt követően is látható, azonban a beás cigányok körében egy igen alacsony, de a számadatokban azért megjelenő elmozdulás figyelhető meg az elmúlt évek során a többségi társadalom termékenységi mintái felé (Janky, 2005; Husz 2011). A statisztika megerősítését látja Janky Béla Fleck Gábor és Virág Tünde kulturális antropológiai vizsgálatában, melynek során egy dél-barányai beás közösség magatartás változásait mutatják be, és többek között arra is rávilágítanak, hogy az utóbbi években a kutatott mikroközösségben egyre erőteljesebb törekvés tapasztalható a gyermekvállalási magatartásnak a többségi társadalom szokásaihoz igazítására (Fleck – Virág, 1999). Az említett elemzést követően Husz Ildikó

is hasonló különbségeket talál baranyai (többségében beás) és borsodi roma közösségek között gyermekvállalási statisztikáik tekintetében (Husz, 2011).

Alapvetően az egyes roma csoportok közötti kulturális különbségekből indult ki és azok feltárására irányult Neményi Mária „Cigány anyák az egészségügyben” című kvalitatív, mélyinterjú kutatása. Tapasztalatai szerint a megkérdezett roma nők gyermekvállalási szokásait a lakóhely elkülönülése és az adott cigány közösség - melyben az anya él - tradicionális magatartási formákhoz való ragaszkodása befolyásolja legnagyobb mértékben. A vizsgálatban részt vett beás és oláh cigány megkérdezettek valamivel korábban hozták világra első gyermeküket, mint a romungrók, akik termékenységi attitűdjeiket tekintve kevésbé különböztek a velük azonos státuszú nem roma lakosságtól (Neményi, 1998, 1999). Az említett kutatásban részt vett Budapesten élő cigány anyákra (függetlenül attól, hogy kulturális értelemben melyik csoporthoz sorolták magukat), ez halmozottan igaz, a kedvezőbb iskoláztatási és munkaerő-piaci lehetőségek miatt egyre kevésbé ragaszkodtak az idősebb generációk szokásaihoz. Neményi szerint a fiatal roma nőknek kettős mérce alapján kell dönteniük az első gyermek vállalásának időzítéséről: vagy a saját közösségük elvárásainak, a tradícióknak felelnek meg és tinédzser korban kezdenek szülni, vagy megpróbálnak illeszkedni a többségi társadalom termékenységi mintáihoz (Neményi, 1998, 1999).

Az előbbi megállapításokhoz érdemes hozzáfűzni, hogy a megkérdezett romungró anyák mind városiak voltak (körülményeik tehát valószínűleg jobban hasonlatosak a budapesti „vegyes” mintához), a beások és oláhok kisfalusi, illetve szegregált környezetből származnak, így feltételezhető, hogy a lakókörnyezeti elzártág mértéke jelentős befolyásoló tényező az ő esetükben a korai gyermekvállalás tekintetében, nem csak a kulturális hovatartozás.⁴

Mind az etnográfában, mind a szociológiában vita övezi, hogy a cigány kultúrát etnikus kultúraként, vagy inkább réteggkultúraként, konkrétan a szegénység kultúrájaként kell értelmezni (Szuhay, 1999). Feltételezésem szerint egyes roma mikroközösségek szintjén eltérő, hogy e két megközelítés közül melyik lehet helytálló, hiszen a cigányság egy kulturálisan heterogén etnikai csoport, a beások, oláh és magyar cigányok más-más szokásokkal rendelkeznek, ami az élet különböző területein, így a gyermekvállalás időzítésében is megnyilvánulhat. E mellett fontosnak tartom megjegyezni, hogy a magyarországi roma közösségek többsége tekintetében inkább a szegénység kultúrája megközelítés látszik alkalmazhatónak.⁵

A fiatalkori gyermekvállalás okait vizsgáló kutatások második nagy halmaza a jelenséget elsősorban gazdasági okokkal magyarázza.

A szegény családok eltérő termékenységű magatartását elsősorban anyagi tényezőkre vezeti vissza Gyenei Márta cikke (Gyenei, 1998). E szerint a tartósan kedvezőtlen pénzügyi helyzetben lévő családokban a gyermekek egy része stratégiai okokból jön világra, hogy a hozzá kapcsolódó állami támogatások által segítse a család többi tagjának el-tartását (Gyenei, 1998)⁶. A szerző szerint ez az elmélet addig működőképes, amíg a gyermekre fordított pénz összege kevesebb, mint az érte kapott támogatás. Az elgondolás ezen a ponton látszik megdőlni, mivel a gyermekek után járó univerzális, a szegényebb társadalmi rétegek számára is elérhető állami támogatások reálértéke a kilencvenes évektől folyamatosan csökken (Gábos, 2000; Szikra, 2018).

Ezen felül meg kell jegyezni, hogy Messing Vera és Molnár Emília 2011-es, szegény roma és nem roma háztartások megélhetési stratégiáit vizsgáló kutatása egyértelműen rámutat: a nyomorban élők körében is igen ritkán fordul elő, hogy egy háztartás kizárólag az állami támogatásokból próbáljon megélni. Az így szereshető havi pénzösszegek ugyanis nem fedezik egy család költségvetését, a háztartások jelentős többsége csak a segélyeket kiegészítve tud megélni (például alkalmi munkával, használt cikkekkkel való kereskedéssel, vasazással) (Messing – Molnár, 2011).

Gyenei megállapításait nem terjesztette ki az első gyermek születésének magyarázatára, de ezen okfejtés elméleti háttere a nemzetközi szakirodalomban a tinédzserkori gyermekvállalás magyarázataként is megjelenik (Kelly, 1998).

Az előbbi érveléssel ellentétben a társadalmi tényezők fontosságát hangsúlyozza az úgynevezett „szituációs” megközelítés ami a hátrányos helyzetű kisebbségek eltérő termékenységű magatartását a társadalmi egyenlőtlenségek következményeként értelmezi. Ennek értelmében az erőforrások egyenlőtlen elosztása okozza a marginalizált társadalmi csoportok leszakadását (Kelly, 1998).

A szituációs megközelítés a nemzetközi szakirodalomban az Egyesült Államokban élő afroamerikai kisebbségek eltérő termékenységű magatartásának magyarázataként jelent meg, amit később több magyarországi vizsgálat adaptált a hasonló termékenységű mintázatot mutató hazai roma kisebbség gyermekvállalási szokásainak értelmezésére.

P. F. Kelly kutatása szerint a mélyszegény közösségekben a korai gyermekvállalás a társadalmi kirekesztettségre adott egyfajta válasz, vagyis a lakóhelyi elkülönülés, a tartós munkanélküliség, a homogén kapcsolatrendszer, és az előbbiek következményeként kialakuló, a többségi társadalom elvárásaitól eltérő normarendszer következménye.

Kelly megállapításainak lényege két szorosan összekapcsolódó gondolatmenetben rejlik.

⁴ A szerző munkájában kiemli, hogy a megkérdezett roma csoportok lakókörnyezete eltéréseket mutat. A megszólaltatott közösségek közül a beásokhoz köthető a legkedvezőlenebb lakókörnyezet, másodsorban az oláhcigányokhoz.

⁵ Ladányi János és Szelényi Iván több tanulmányukban említik, hogy a bulgáriai, romániai és magyarországi cigányok helyzete sok tekintetben azonos, de eltéréseket is mutat. A bolgár cigányok társadalmi helyzetét inkább kasztszerűnek látják, míg a magyarországi romák jelentős részére az „underclass” élethelyzet jellemző (Ladányi-Szelényi, 2004). A középosztályosodás felé elinduló magyarországi cigányok többnyire az asszimiláció útját választják, elköltöznek a cigánytelepekről és a többségi társadalom viselkedésmintáit követik, így a későbbiek folyamán környezetük gyakran nem is tekinti őket cigánynak, csak a szegény, rossz kondíciókkal rendelkező családokat (Ladányi-Szelényi, 2004).

⁶ Gyenei Márta elméletét roma és nem roma mélyszegénységben élő családokra egyaránt vonatkoztatta.

A gettólakó fiatalok kapcsolatrendszerére a multiplexitás hiánya jellemző, vagyis a hozzájuk kötődő személyek jelentős többsége hasonlóan kedvezőtlen társadalmi helyzettel rendelkezik, mint ők. Az ilyen értelemben „csonka kapcsolatháló” alacsony társadalmi tőkéhez és ebből adódóan a társadalmi státusz javításához szükséges erőforrások hozzáférésnek korlátozottságához vezet (Kelly, 1998).

Mivel a szegregáltan élő fiatalok kapcsolathálójára kis valószínűséggel foglal magába olyan személyt, aki magas iskolai végzettséggel és biztos állással rendelkezik, életük csúcspontjának, a felnőtté válás útjának nem a karriert, hanem a gyermekvállalást, az anyaságot látják (Kelly, 1998).

A rendszerváltást követően a magyarországi cigányok jelentős része a tartós munkanélküliség következtében a társadalom peremére szorult. Több szegregáltan élő roma mikroközösség életlehetőségei és normarendszere hasonul az előbbieken bemutatott gettólakó amerikai feketék helyzetéhez.

Ezt támasztják alá Durst Judit kutatásai, melyeket egy észak-magyarországi szegregáltan élő roma közösség lakói körében végzett egy általa Láposnak nevezett településen (Durst, 2001a; 2006). A megkérdezettek egy halmozottan hátrányos helyzetű kistérség marginalizált közösségének tagjai, ahol az alacsony iskolai végzettség, a munkanélküliség általános jellemző, ahogyan a tinédzserkori szülés és a nagycsalád is.

Láposon a 80-as évek óta növekedett a családonkénti gyermeklétszám és a tinédzserkori anyaság előfordulása. Összességében 2-3 évvel hamarabb szülik meg a fiatal lányok első gyermeküket, mint azt az idősebb generációk tették. Durst Judit a jelenség okát a rendszerváltás után megváltozó körülményekben látja, a növekvő lakóhelyi és iskolai szegregációban és a tartós munkaerőpiaci kirekesztettségben.

A Láposon élő nők életében szinte természetes dolog és többnyire tudatos döntés a serdülőkori gyermekvállalás (Durst, 2006). A fiatal lányok továbbtanulási és munkaerőpiaci esélyei igen csekélyek, közösségben pedig még mindig elfogadottnak számít a tradicionális családanyai szerep.

Durst szerint a Láposhoz hasonló zárt, mélyszegény mikroközösségekben a felnőtté válás, a társadalmi megbecsültség

egyetlen lehetséges útként élük meg a fiatal lányok az anyaságot.

Mivel a kortársak többsége már igen fiatal korban a gyermekvállalás mellett dönt, itt inkább azok a lányok érezhetik úgy, hogy kimaradnak valamiből, akik később szülnék.

A magas családonkénti gyermeklétszám magyarázatára veti fel a szerző láposi tapasztalatai alapján, hogy a megszületett gyermekek jelentik a nyomorúságos körülmények között élő asszonyok boldogságának forrását, éltük értelmét (Durst, 2001a).

Hasonló megállapításokra jut Gyukits György (2003) is egy ismert budapesti szegénytelepen végzett vizsgálata során. A kutatásban érintett szegregátum többségében romák által lakott, de kulturálisan heterogén közösséget alkot (oláh magyar és beás cigányok is lakják).

Kelly nyomán Gyukits (2003) is a gettókban élő roma lakosság gyermekvállalási szokásainak a társadalmi normáktól való eltérését bezártságukkal, a többségi társadalomtól való önkéntelen elkülönüléssel és ennek visszafordíthatóságának reménytelenségével magyarázza.

Gyukits felhívja a figyelmet interjúalanyainak a fogamzásgátlástól való tartózkodást mutató magatartására is. Az adatközlők egy része szexuális élete kezdetén még nem rendelkezett elegendő információval e téren, ezért nem védekezett és esett teherbe. Az információközlők nagyobb része azonban a terhességre tudatosan törekedett, ezért mellőzte a fogamzásgátló eszközök használatát.

Összegzés

A tinédzserkori gyermekvállalás társadalompolitikai szempontból komplex jelenség, amely az esetek egy részében egészségügyi, pszichológiai és társadalmi kockázatokat egyaránt hordozhat. E tanulmány elsősorban a jelenség társadalmi jellemzőire koncentrált.

A tinédzserkori fertilitás az elmúlt évtizedekben Magyarországon is jelentős mértékben visszaesett, az érintettek köre azonban homogenizálódott, a fiatalkori terhességek jelentős része hátrányos társadalmi helyzethez kötődik. Már a rendszerváltás időszakában is a korabeli vizsgálatok egyértelműen azt igazolták, hogy a tinédzserkori gyermekvállalás az egyenlőtlenségek újratermelődését erősíti, az érintettek köre mégis heterogén csoport volt. Napjaink-

ban feltételezhetjük, hogy a kirekesztettség és a fiatalkori anyaság korrelációja erősödött.

A szakirodalmi tapasztalatok alapján egyértelmű, hogy a tinédzserkori gyermekvállalás nem „cigánykérdés”, a 20 éves kor alatti várandós nők többsége nem roma.

Roma kulturális csoportok között feltételezhető kis mértékű különbség a termékenységi magatartásban, egyes közösségek esetén lehet jelentősége a gyermekvállalási szokásokban is a kulturális különbségeknek. Ezzel együtt megállapítható, hogy a cigányság magas érintettsége a tinédzserkori gyermekvállalásban jelentős mértékben kedvezőtlen társadalmi helyzetükkel függ össze.

A célzott kvalitatív kutatások eredményei abba az irányba mutatnak, hogy a társadalmi kirekesztettség (lakóhelyi, iskolai, munkaerőpiaci) nagy mértékben magyarázza az egyes mélyszegénységben élő, deprivált roma mikroközösségekben a tinédzserkori gyermekvállalás gyakoriságát.

Mivel a családalapítás időzítésének a többségi társadalomra jellemző releváns korlátai ezekben a mikroközösségekben irreálisak, mint a munkaerőpiaci pozíció vagy a továbbtanulás és a gyermekvállalás összeegyeztetése, így a felnőtte válás egyetlen biztos útja a szülőség, ebből adódóan esetükben a fiatalkori gyermekvállalás a társadalmi kirekesztettségre adott logikus válasz (Kelly, 1998).

Irodalomjegyzék

- Adamecz- Völgyi A., Scharle Á. (2018): The effects of increased compulsory school leaving age on the teenage fertility of roma women, a disadvantaged ethnic minority. *Budapest working papers on the labour market*. MTA-KRTK-KTI, 2018 (2). <https://www.econstor.eu/handle/10419/200348>
- Arei, L. (2009): *Teenage pregnancy – The making and unmaking of a problem*. Bristol: The Policy Press.
- Babusik F. (2007): A magyarországi cigányság – strukturális csapda és kirekesztés. *Esély*, 17 (1): 3-27. http://www.esely.org/kiadvanyok/2007_1/babusik.pdf
- Barth, F. (1996): Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Régió – Kisebbség, politika, társadalom*, 7 (1): 1-14. <https://docplayer.hu/77090-Fredrlk-barth-regi-es-uj-problemak-az-etnicitas-elemzeseben.html>
- Bass L. (2007): Az esélyegyenlőtlenségek dinamikája. *Gyerekesély füzetek* 2., MTA-GYEP.
- Bass L., Darvas Á., Farkas Zs., Ferge Zs., Simon M. – Velki R. (2009): *Gyerekek Szécsényben*. MTA KTI Gyerekprogram Iroda, Budapest.
- Béki O. (2013): A serdülőkorú gyermekvállalás lehetséges okai egy cigánytelepen. *Belvedere Meridionale*, 2013 (3): 117-129. http://www.belvedere-meridionale.hu/lapszamok/2013-3/08_beki_2013_3.pdf
- Bernát A., Páthy-Dencső B. (2009): A roma nők helyzete kelet-európai összehasonlításban az ezredforduló után. In.: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009*. Budapest: TÁRKI, 165-176. http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-885/publikaciok/tpubl_a_885.pdf
- Dubcsik Cs. (2009): *A magyarországi cigányság története*. Budapest: Osiris Kiadó
- Durst J. (2001a): „Nekem ez az élet, a gyerekek” – Gyermekvállalási szokások változása egy kistelepülési cigány közösségben. *Századvég*, 6 (22): 71-92. <http://scripta.c3.hu/szazadveg/22/durst.htm>
- Durst J. (2001b): A bordói nem igazi cigányok. *Beszélő*, 6 (7) 95-104. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-bordoi-%E2%80%99nem-igazi-ciganyok%E2%80%9D>
- Durst J. (2006): *Kirekesztettség és gyermekvállalás. A romák termékenységének változása néhány „gettósodó” aprófaluban*. PHD dolgozat. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/24/1/durst_judit.pdf
- Durst J. (2007): Több a kára, mint a haszna: születésszabályozás a gettóban. *Demográfia*, 50 (1): 74-103. http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2007_1/Durst4.pdf
- Ferge Zs. (2000). A társadalom pereme és az emberi méltóság. *Esély*, 10 (1): 40-48. http://www.esely.org/kiadvanyok/2000_1/ferge.pdf
- Fleck G., Virág T. (1999): *Egy beás közösség múltja és jelene*. Budapest, MTA- PTI Etnoregionális kutatóközpont, Munkafüzetek 52.
- Gábos A. (2000): Családok helyzete és családtámogatások a kilencvenes években In: Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2000*, Budapest: TÁRKI, 99-122.
- Gyenei M. (1998): A „stratégiai gyerek”. *Népszabadság*, 1998. november 14.
- Gyukits Gy. (2003): Gyermekvállalás a nagyvárosi szegénynegyedben élő fiatalos roma nők körében. *Szociológiai Szemle*, 13 (2): 59-83. <https://szociologia.hu/dynamic/0302gyukits.pdf>

- Havas G., Kemény I. – Kertesi G. (1998): A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. *Kritika*, 27 (3): 31-33.
- Husz I. (2006): Iskolázottság és a gyermekvállalás időzítése. *Demográfia*, 49 (1): 46-67.
<http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/562/459>
- Husz I. (2011): Alacsony végzettség - sok gyerek? A magas termékenység néhány területi és etnikai aspektusáról. *Demográfia*, 54 (1): 5-22.
http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2011_1/1_Husz.pdf
- Husz I., Vastagh Z. (szerk.) (2016): *Gyerekesélyek a végeken I.* Budapest: MTA- Társadalomtudományi Kutatóközpont.
https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Gyerekeselyek_a_vegeken_I_vegsovegso.pdf
- Imamura, M., et al. (2007): Factors Associated with Teenage Pregnancy in the European Union Countries: A Systematic Review. *The European Journal of Public Health* 17, no.6: 630–36.
<https://doi.org/10.1093/eurpub/ckm014>
- Janky B. (2005): A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége. In: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005.* Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium, 136-148.
<https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a970.pdf>
- Janky B. (2007): A korai gyermekvállalást meghatározó tényezők a cigány nők körében. *Demográfia*, 50 (1): 54-73.
<https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/539/482>
- Jenkins, R. (2002): Az etnicitás újragondolása. Identitás, kategorizáció és hatalom. *Magyar Kisebbség*. 8 (4).
<https://www.jakabffy.ro/magyarkisebbség/index.php?action=cimek&lapid=21&cikk=m020426.html>
- Kelly, M. Patricia Fernandez (1998): Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban. Következmények a bevándorlás gazdaság-szociológiájára. In: Lengyel György, Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája.* Budapest: Aula Kiadó, 253-280.
- Kapitány B., Spéder Zs. (2018): Gyermekvállalás. In: Monostori Judit, Spéder Zsolt, Őri Péter (szerk.) *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 47–64.
- Központi Statisztikai Hivatal (2021): *Demográfiai Évkönyv 2020.* Budapest: KSH.
- Ladányi J., Szelényi I. (2004): *A kirekesztettség változó formái. Közép- és délkelet-európai romák történeti és összehasonlító szociológiai vizsgálata.* Budapest: Napvilág Kiadó
- Makay Zs. (2019): Fiatalkori gyermekvállalás Magyarországon. KSH- NKI. *Korfa*, 19 (1).
<https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/korfa/article/view/2763/2669>
- Messing V., Molnár E. (2011): Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. *Esély*, 22 (1): 53-80.
http://www.esely.org/kiadvanyok/2011_1/03messingmolnar.indd.pdf
- Neményi M. (1998): *Cigány anyák az egészségügyben.* Budapest: Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal.
- Neményi M. (1999): Biológia vagy kultúra? Termékenységgel kapcsolatos szerepviselkedések roma nők körében. In.: Kemény István (szerk.): *A cigányok Magyarországon.* Budapest: MTA, 103-136.
- Pongrácz T., S. Molnár E. (1994): *Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek vizsgálata.* Budapest: KSH.
- Sen, A. (2003): Társadalmi kirekesztés. Fogalom, alkalmazás és vizsgálat I. *Esély*, 13 (6).
http://www.esely.org/kiadvanyok/2003_6/SEN.pdf
- Sen, A. (2004): Társadalmi kirekesztés. Fogalom, alkalmazás és vizsgálat II. *Esély*, 14 (1).
http://www.esely.org/kiadvanyok/2004_1/SEN.pdf
- Szabó L., Makay Zs. (2021): 20 év alatti várandósok: mennyire jellemző és mi befolyásolja a hátrányos helyzetet? *Demográfia*, 63 (2-3).
<https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/2814/2702>
- Szalai J. (2000) Az elismerés politikája és a „cigánykérdés”. A többségi-kisebbségi viszony néhány jelenkori problémájáról. In: Horváth Á. – Landau E. – Szalai J. (szerk.) *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok.* Budapest: Új Mandátum, 531–571.
- Szalai J. (2002): A társadalmi kirekesztés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 12 (4): 34-50.
<https://szociologia.hu/dynamic/0204szalaij.htm>
- Szikra D. (2010): *A serdülőkori terhességek – Egy jövőbeli kutatást megalapozó tanulmány és összefoglalás.*
http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=file&id=195:szikra-dorottya-serdulokori-terhessegek
- Szikra D. (2018): Ideológia vagy pragmatizmus? Családpolitika az orbáni illiberális demokráciában. In: Bozóki András – Füzér Katalin (szerk.) *Lépték és irónia.* Budapest: L'Harmattan: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 219-240.
- Szuhay P. (1999): *A magyarországi cigányok kultúrája: etnikai kultúra vagy a szegénység kultúrája.* Budapest: Panoráma Kiadó.
- Virág T. (2010): *Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Wellings, K., Palmer, M. J., Geary, R. S., Gibson, L. J., Copas, A., Datta, J., Glasier, A., Scott, R. H., Mercer, C. H., Erens, B., Macdowall, W., French, R. S., Jones, K., Johnson, A. M., Tanton, C., & Wilkinson, P. (2016). *Changes in conceptions in women younger than 18 years and the circumstances of young mothers in England in 2000–12: An observational study.* *The Lancet*, 388(10044), 586–595.
[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)30449-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)30449-4)